

SUBJEKTIVNÍ REFLEXE REEMIGRACE ČERNOBYLSKÝCH PŘESÍDLENCŮ V LOKALITĚ KOPIDLNO¹

LENKA ŠOLCOVÁ

Subjective reflection on return migration on part of the displaced persons from Tschernobyl: in the locality Kopidlno

Abstract: The aim of the following text was to intermediate the personal reflection of migrants of preponderantly Czech origin who were in the years 1991–1993 resettled from the former Soviet Union to the Czech Republic. Better to say, the article focuses on one specific group of these displaced persons who came in the year 1993 and have lived since then in the locality Kopidlno. The main aim of the text is to reflect the way how the refugees themselves at present assess the motivation for their leaving of the land of their forefathers, how they evaluate their adaptation and integration with respect to the locality in which they live, how did they cope with the „resettlement shock“ and how did they succeed in the „competition“ with the majorite society, for example at work. The final part of the text presents the differences in assessment of the return migration process and in evaluation of the locality between the first and second generation of the return migrants. The text was based on repeated guided interviews and observations realized in the locality of Kopidlno during the years 2008–2010.

Key words: ethnology, social anthropology, migration, adaptation, cultural shock, Ukraine, the Czech Republic.

¹ Příspěvek je dílčím výstupem projektu IAA700580801 – Identita a sociabilita migrantů z bývalého Sovětského svazu: následný výzkum řízených migrací s důrazem na druhou generaci (2008–2011, A,V0/IA) (Identity and Sociability of migrants from the Soviet union – subsequent with the emphasis to a second generation) Akademie věd České republiky (AV ČR).

Úvod

Proces migrace v lidském společenství má poměrně složitá, zato však pevně daná pravidla. Například Brouček (2008, online) v jednom ze svých příspěvků k tomuto tématu uvádí, že by bylo vhodné nahlížet na migrační proces, resp. na emigraci a imigraci, z více stran. U obou typů migrace rozlišuje čtyři fáze, přičemž konečná fáze vždy končí buď asimilací, nebo následnou migrací, resp. reemigrací. Reemigrací² tak chápeme jako proces, kdy dochází k vystěhování osob z určité oblasti a následně, po určitém období, k jejich návratu zpět do zdrojové země. Proces reemigrace přesídlenců z území Ukrajiny, resp. černobylských Čechů, který probíhal v rámci jednotlivých etap po celé 20. století, byl zachycen a z různých úhlů řešen již v celé řadě publikací (např. Vaculík 1984; Hofman 1995; Brouček – Uherek – Valášková 1995; Uherek – Valášková 2006; Nosková 2007). Po celé 20. století byly jednotlivé reemigrační snahy ovlivněny specifickými podmínkami, zejména politicky determinovanými (např. Dluhošová 1996: 55). Teprve až v 90. letech 20. století, po změně politických poměrů, bylo možné realizovat plnohodnotné přesídlení potomků českých migrantů z Ukrajiny zpět do vlasti jejich předků, tj. do České republiky. Primárním činitelem pro humanitárně zaštitěné přesídlení byla havárie jaderné elektrárny v Černobylu v roce 1986. Zájemci z řad potomků černobylských Čechů o humanitárně garantované přesídlení museli pro zařazení do tohoto reemigračního procesu splňovat několik předem vymezených podmínek, např.: prokázání český původ alespoň jedné osoby z manželského páru či dvouletý pobyt v zasažené oblasti (viz Brouček – Uherek – Valášková 1995: 2).

Z registrovaných zdrojů o tomto řízeném přesídlení je známo, že přibližně 1 800 přesídlenců z let 1991 až 1993 mělo možnost osídlit celkem 56 lokalit v ČR (viz Janská – Drbohlav 2002; Valášková – Pojarová 2009; Šolcová 2010). Jedním z příkladů tohoto procesu je i přesídlení černobylských Čechů z obcí Malinovka a Malá Zubovština³ do lokality Kopidlno.

---

² V rámci zmiňovaného šetření byl používán termín „generačně posunutá reemigrace“. Tento termín, který rozvíjí pojetí významu termínu „reemigrace“, zdůrazňuje nejen určitou časovou prodlevu při reemigraci, ale i uplatnění následujících generací původně migrujících osob, tj. o přesídlení potomků původních migrantů zpět do vlasti jejich předků.

³ Názvy obcí, měst a jednotlivých geografických názvů uvádím ve formátu Malin, Malinovka, Malá Zubovština, Stremihorod, tedy tak jak je uvádějí lingvisté (Jančáková – Jančák 2004; Jančák – Jančák 2007); ostatní používané transkripce respektuji (např. Brouček – Uherek – Valášková 1995; Dluhošová 1996).

Teoretický rámec šetření a jeho cíle

Realizace dílčího šetření v lokalitě Kopidlno byla uskutečněna dle intencí a teoretického ukotvení výše uvedeného projektu, ve kterém šlo především o zpracování vlivu časového efektu na reemigranta, resp. na zástupce první a druhé generace, při státem řízené reemigraci. Při samotné realizaci dílčího šetření byly pro autorku textu inspirativní tyto premisy: a) pojetí teoretického rámce migrací, jehož typologii poprvé prezentoval W. Petersen, b) migrační teorie Evereta S. Lee, který pracoval zejména s „push and pull faktory“ s překážkami v migraci, a c) přístupy a pojetí migrace a adaptace J. W. Berryho ve vztahu k interkulturním vztahům a migraci.

Jak již bylo zmíněno, cílem textu je představit změny v postojích černobylských reemigrantů v lokalitě Kopidlno, a to na pozadí jejich subjektivní reflexe. Záznam osobních úvah a výpovědí konkrétní skupiny černobylských přesídlenců v Kopidlně byl proveden prostřednictvím řízených rozhovorů s reemigranty dvou generací.⁴ Během zmíněných interview měli kontaktované osoby možnost hodnotit, popřípadě přehodnotit své motivy k přesídlení do ČR, naplnění svých aspirací v procesu adaptace na zvolenou lokalitu a míru úspěšnosti integrace obou generací do majoritní společnosti. Vzhledem k časovému období, k němuž se přesídlenci vyjadřují, je jejich úhel pohledu v mnoha ohledech již retrospektivní: zejména druhá generace přesídlenců⁵ často hovoří o reemigraci jako o události, která se dotýkala především jejich rodičů.

Metodologie

V rámci řešení zmiňovaného výzkumného projektu byl použit metodický aparát v podobě dotazníku a řízeného rozhovoru (např. Dixon – Leach 1979). Předmětem šetření byli reemigranti v první a druhé generaci,⁶ kteří po splnění podmínek k zařazení do reemigračního programu využili v letech 1991–1993 možnosti přesídlení, resp. v lokalitě Kopidlno se přesídlení uskutečnilo v průběhu roku 1993 v několika etapách.

Vzhledem k časovému odstavu realizace přesídlení nebylo možné stanovit přesný kvótní výběr (tvorba jmenných seznamů pro konkrétní oblast, zvýšená četnost české formy registrovaných příjmení a nedostupnost základních sociodemografických údajů) s ohledem na ochranu osobních dat. Při výběru tak byl brán

⁴ V textu je generační rozlišení dle intencí výše zmiňovaného grantu, tzn.: první generace přesídlenců jsou osoby, které přesídlily do ČR v dospělém věku, druhá generace jsou osoby, které v době přesídlení nedovršily 18 let, nebo osoby, které se narodily již v ČR.

⁵ Rozlišení pojetí generací je uvedeno výše.

⁶ Rozlišení generací a jeho pojetí je uvedeno výše v poznámkovém aparátu.

zřetel na dodržení základních kategorií, resp. četnosti kategorie věku, vzdělání a pohlaví. Dále byla při výběru vzorku použita metoda „sněhové koule“, resp. využití sociálních sítí a příbuzenských vazeb kontaktních respondentů. K řešení se přistoupilo s vědomím, že získaná data sice nelze plně zobecnit, v širším měřítku realizovaného výzkumu však mají svou platnost.

Dotazník byl vypracován v českém jazyce a rozčleněn do jednotlivých tematických oddílů: 1) personální otázky, 2) oddíl týkající se příchodu do ČR a tendence setrvání v tomto prostoru a 3) porovnání stávajících podmínek v ČR s vývojem na Ukrajině, 4) oddíl o pracovním a socioekonomickém postavení reemigranta, 5) oddíl o migračních trendech reemigranta, 6) oddíl zaměřený na děti reemigranta s rozlišením jejich pobytu (žijící v ČR a žijící mimo ČR) a 7) oddíl o zdravotním stavu reemigranta a subjektivně vnímaném vlivu přesídlení na tento stav. Dotazník byl vyplňován za asistence tazatele, který participoval i na jeho tvorbě, a byl si tedy vědom případných nástrah v zadání otázek. Zvolená forma vyplývala nejen z rozsahu a náročnosti dotazníku, ale počítala i s možností, že by kontaktovaný reemigrant neměl dostatečnou praxi v užívání českého jazyka a nemusel by plnohodnotně pochopit smysl položených otázek. Následně po vyplnění dotazníku byl s kontaktovaným reemigrantem proveden standardizovaný doplňkový rozhovor.

V lokalitě Kopidlno bylo provedeno 22 řízených rozhovorů s dospělými osobami z první a druhé generace přesídlenců. Tito reemigranti pocházejí především z obce Malinovka, v ojedinělých případech z obce Malá Zubovština.⁷ Podrobné rozlišení původu obce bude zakotveno v závěrečné prezentaci výzkumu.

Text nejprve krátce popisuje vybranou osídlenou lokalitu a základní životní podmínky v ní. Následně představuje konkrétní část migrující skupiny černobylských reemigrantů, kteří byli usídlení v obci Kopidlno. Poté předkládá k diskusi vybrané faktory, jež zásadním způsobem ovlivnily proces adaptace přesídlenců a míru jejich integrace do majoritní společnosti. Diskutované faktory byly vybrány na základě četnosti, s níž se o nich přesídlenci během řízených rozhovorů zmiňovali, a důležitosti, jakou jim přisuzovali. V závěru je stručně zhodnoceno přesídlení do České republiky, resp. do této konkrétní lokality a dále jeho vzájemná mezigenerační diferenciaci.⁸

---

⁷ Obě obce se nacházejí v Žitomirské oblasti, v tzv. černobylské zóně radioaktivního spadu.

⁸ Údaje uvedené v textu jsou prezentací dílčích výsledků rozsáhlého výzkumu o řízených migracích z oblasti bývalého Sovětského svazu, s důrazem na zachycení stavu adaptability a míru dosažené integrace druhé generace reemigrantů v konkrétní lokalitě. Výsledky výše zmíněného projektu IAA700580801 – Identita a sociabilita migrantů z bývalého Sovětského svazu: následný výzkum řízených migrací s důrazem na druhou generaci budou komplexně prezentovány v průběhu roku 2012.

Město Kopidlno

Město Kopidlno se nachází na území Královéhradeckého kraje při jeho západní hranici se Středočeským krajem, nedaleko města Jičína v blízkosti silničního tahu Jičín – Vrchlabí. Má pět městských částí: Drahoraz, Kopidlno, Mlýnec, Ledkov a Pševos; status města mu byl udělen 1. 6. 1998. Městem protéká říčka Mrlina, jež je příčinou častých lokálních záplav. Počet obyvatel v posledních 10 letech osciluje kolem 2 300 osob.⁹ Charakter města je do určité míry determinován nejen typem krajiny, ale i druhem hospodářství, jež bylo v minulosti, zejména v 2. polovině 20. století v této lokalitě státním zřízením centrálně prosazováno, tj. pěstováním cukrové řepy a jejím následným zpracováním v místním cukrovaru. Jeho existence podpořila rozvoj města i začlenění lokality do železničního systému v Čechách,¹⁰ (resp. železničního spojení Kopidlno – Nymburk¹¹ a Kopidlno – Bakov nad Jizerou¹²). Na přelomu 80. a 90. let 20. století proběhla v cukrovaru zásadní rekonstrukce a těsně před jejím dokončením byl objekt zprivatizován; nikdy však nebyl uveden do provozu. Historickou dominantou města je zámek¹³ a přiléhající anglický park, kde od roku 1948 působí významná Střední škola zahradnická. Město Kopidlno má standardní občanskou vybavenost městských sídel ČR, včetně jedné mateřské školy¹⁴ a jedné základní devítileté školy.

Přesídlenci v Kopidlně

Do Kopidlna se v průběhu roku 1993 přestěhovalo celkem 125 osob, které osídlily 40 bytových jednotek (Brouček – Uherek – Valášková 1995: 4). Podle informací získaných na matrice MěÚ Kopidlno nejsou o osídlení Kopidlna přesídlenci k dispozici žádné údaje. Zástupce města sdělil, že „*díky zátopám v roce 2002 není možné rekonstruovat archiv města. Žádná jiná statistika tu není a všichni tito lidé hned dostali občanství. Vím, o které lidi se jedná, ale teď už to nejde odlišit. Nyní evidujeme jen další národnosti, ale to nejsou tito lidé, když už mají to české občanství [...]. Tak to Vám nepomůžu*“. Z dosud provedených rozhovorů s kopidlnskými přesídlenci a z údajů, jež poskytla zástupkyně¹⁵

⁹ Uvedená data pocházejí z matriky MěÚ Kopidlno.

¹⁰ Např. cukrovar Mnichovo Hradiště, Lysá nad Labem, Nymburk, Kolín, Dobruška aj. Většina ze zmíněných cukrovarů měla obdobný osud jako cukrovar v Kopidlně.

¹¹ Přímá železniční trať č. 061.

¹² Přímá železniční trať č. 063.

¹³ V roce 1945 byl zámek a přilehlé panství znárodněno. Posledním soukromým vlastníkem byla hraběnka Jindřiška Thurn-Taxis, roz. Weissenwolf. Od roku 1948, po rozsáhlé interiérové přestavbě, je zámek účelově využíván jako sídlo SZaŠ, SOU a OÚ Kopidlno.

¹⁴ Současná kapacita MŠ je 78 dětí.

¹⁵ Jde o respondentku A. M. žijící v Milovicích.

Sdružení volyňských Čechů, vyplývá, že téměř všichni přesídlenci v Kopidlně, kteří do České republiky přesídlili na základě humanitární pomoci českého státu, pocházejí z obce Malinovka, okres Malin v Žitomirské oblasti. Reemigrantů, kteří pocházejí z obce Malá Zubovština, okres Korosteň v Žitomirské oblasti, je ve zmíněné lokalitě minimum. Tento stav samotní zástupci přesídlenců první generace vysvětlují tím, že lokalita Kopidlna byla reemigranty z černobylské oblasti osídlována až v samotném závěru celé humanitární akce, tedy v době, kdy zájemci o přesídlení z obce Malá Zubovština byli již dávno usídlení v jednotlivých lokalitách po celé ČR (viz též Ornst 2009: 147–152). Daný stav nejlépe vykrešlují slova jednoho ze zástupců první přesídlenecké generace,¹⁶ který uvedl, že „všichni jsme tady z Malinouky, ze Zubouvštiny je jich tady jen pár, [...] jsou to povětšinou manželky, co přišly do Malinouky sňatkem ze Zubouvštiny [...]“.

Motivace přesídlení do České republiky, výběr lokality a adaptace v ní

Z realizovaných rozhovorů s přesídlenci první generace v Kopidlně vyplývá, že všichni přesídlenci se do České republiky přestěhovali zejména na základě *rodinného* rozhodnutí, ve snaze vymanit sebe a především své potomky z případných – pro ně dosud neověřených, ale očekávaných – důsledků jaderné havárie černobylského reaktoru. Podle sdělení zvažovali přesídlenci první generace výběr lokality v České republice podle svých znalostí a zhodnocení svých dovedností, dosavadního způsobu života a hlavně na základě osobních představ o budoucnosti, jež byla spatřována především v zajištění dobrého života a vzdělání pro potomky v místě *nového domova*. Jedním z počátečních vodítek k výběru konkrétního místa v ČR byly strohé informace poskytnuté v tzv. *katalogových listech* jednotlivých lokalit s fotografiemi, které byly začleněny do nabídky (Brouček – Uherek – Valášková 1995: 3; Uherek – Valášková 2006: 176). Během rozhovorů přesídlenci z řad první generace v Kopidlně vzpomínají, že v nabídkovém listu byla lokalita Kopidlna charakterizována jako centrum zemědělské oblasti, historicky orientované především na pěstování zemědělskopřmyslových plodin, jako jsou cukrová řepa, řepka olejka a na jejich následné zpracování, a na další navazující zemědělské obory. Dále se z nabídkového listu lokality přesídlenci dozvěděli, že lze získat byt v panelovém domě na sídlišti a že je možné pracovat v místním cukrovaru či na dřevozpracující pile. Proces rozhodování této první generace přesídlenců dokrešlují slova jednoho z nich:¹⁷ „Dočetl jsem se tam, že v Kopidlně je velký cukrovar, pila, [...] že nedaleko jsou velká města,¹⁸ kde jsou

¹⁶ Tyto údaje poskytl respondent J. K.

¹⁷ Výpověď respondenta V. P.

¹⁸ Respondent J. K. měl na mysli města Jičín, Hradec Králové, Mladou Boleslav a Nymburk.

další cukrovary, že tam vede dobré železniční spojení a školy pro naše děti. [...] Z toho jsme s manželkou soudili, že to je dobré místo pro nás, kde bude práce, klid a hlavně školy pro děti [...].“

Řada přesídlenců z první kopidlnské generace v rozhovorech přiznává, že dalším motivem, jenž ovlivnil jejich rozhodnutí k přesídlení do ČR, byl strach, aby vůči svým dětem něco nezanedbali, „*aby nám neujel vlak a pak nebylo všechno pryč [...], že jsme pro ně nic neudělali, protože takové šance se neopakují a [...], no a aby nám nemusely nic vyčítat. Ted' už ujel vlak, pomoc státu už nebude a taky se už sem nikdo stěhovat nebude, [...] žádná pomoc státu, žádné nadšení“*.¹⁹ Naprosté minimum z dotázaných z první generace kopidlnských přesídlenců uvedlo, že jejich volba lokality byla podpořena rovněž 1) možnostmi získat aktuální informace, které obdrželi v rámci funkčních příbuzenských vazeb z ČR, či 2) následným osobním poznáním konkrétní lokality, s níž měli možnost seznámit se během návštěvy, kterou někteří vykonali před přesídlením. V jednom případě respondent uvedl: „*Starší sourozenci²⁰ společně s matkou přesídlili do Milovic už na počátku roku 1992 a já neměl splněno v armádě, [...] musel jsem splnit vojenskou povinnost, tu službu na Ukrajině [...], nechtěl jsem problémy, a tak jsem tam zůstal, no a pak se mi to tak nějak rozleželo a maminka pořád psala, [...] tak jsem se sem jel podívat a řekl jsem si, že jo, ale protože se povídalo, že to je poslední šance, tak jsem se ještě vrátil na Ukrajinu a ještě jsem se před přesídlením narychlo oženil, aby do toho programu mohla jít i Inna.“*

Dotázané osoby z řad první generace přesídlenců v Kopidlně zpětně hodnotí, že jejich rozhodování bylo ovlivněno nejen dostupností jednotlivých informací o celém procesu přesídlení a jednotlivých lokalitách nebo jejich osobní způsobilostí načerpané informace vhodně vyhodnotit, ale i časovým posunem, jenž nastal od počátku celé humanitární akce českého státu až do roku 1993. Svou úlohu jistě sehrály politické i hospodářské změny, ke kterým došlo jak v České republice,²¹ tak i na Ukrajině v období 1990 až 1993. Přesto vyhodnocují tuto skutečnost jako pozitivní, neboť „*vše jsem si mohl klidně rozmyslet, co vzít s sebou [...], taky nebyl takový tlak na prodej domu a nemusel jsem jít pod cenu, viděl jsem od příbuzných, jak to funguje v jiných lokalitách, a věděl jsem, že vše, co slibovali, nebylo splněno [...], no jako třeba práce [...], takže jsem se nikam nezapisoval a po příjezdu jsem práci začal hledat sám“*. Obecně hodnotí lokalitu

¹⁹ Výpověď respondenta V. S.

²⁰ Respondent V. Č. přesídlil se svou rodinou do Milovic v roce 1992. Navíc oplýval místní znalostí lokality, neboť zde coby příslušník Sovětské armády vykonával povinnou prezenční vojenskou službu.

²¹ Např. omezení cukrovarnictví v České republice po roce 1991.

jako klidné místo s dostatečnou občanskou vybaveností, v dosahu větších sídel jako Jičín či Mladá Boleslav.²²

Druhá generace přesídlenců se k otázce výběru místa téměř nevyjadřuje a k volbě svých rodičů se snaží stavět neutrálně. Svůj postoj zdůvodňují tím, že v době volby jejich *nového domova* byli ještě dětmi, odpovědnost z rozhodnutí byla na jejich rodičích či pěstounech²³ a oni sami se v době realizace reemigračního procesu do Kopidlna považují za „*nekompetentní k tak zásadnímu rozhodování*“. Pokud se k této otázce vůbec vyjadřují, pak jejich názor vystihují slova jedné z dotázaných žen z druhé generace přesídlenců, jež uvedla, že „*to byla věc rodičů [...], já byla hodně malá [...], ale chtěla jsem sem jít, protože se mi tady líbilo, když jsem tady byla v táboře na horách [...], abych byla zdravá*“.²⁴ Na rozdíl od první se však druhá generace přesídlenců ve větší míře vyjadřuje kriticky vůči současným podmínkám v místě, což povětšinou verbalizuje úmyslem odejít z lokality.²⁵

Většina z dotázaných přesídlenců do Kopidlna žila venkovským způsobem života.²⁶ Ve zdrojových obcích Malinovka, popř. Malá Zubovština vlastnili jednoduché cihlové domky s dřevěnou přístavbou, ke kterým přiléhala zahrada. Na ní, jak uvádí zejména první generace přesídlenců, pěstovali zejména zeleninu a ovocné stromy, díky nimž rodina dokázala částečně saturovat svoji spotřebu ovoce a zeleniny, popřípadě dalších potravin (Brouček – Uherek – Valášková 1995). Ve většině případů své nemovitosti využívali ke dvougeneračnímu bydlení. Přesídlenci první generace o svých někdejších nemovitostech a hospodářství hovoří – a to i po letech – s notnou dávkou pýchy, neboť právě díky pěstování hospodářských plodin na záhumencích a díky souvisejícímu chovu hospodářských zvířat byli schopni samozásobitelství. Udrželi tak určitý ekonomický standard své rodiny, jenž jim vytvářel i určité postavení v lokální společnosti, které přesídlením ztratili a v nových podmínkách jen těžko získávají. Přesídlenci si zpravidla svých nemovitostí v původních bydlištích cenili. Bohužel, obdobně jako v jiných osídlených lokalitách v ČR, i zde zejm. přesídlenci z řad první

²² Je však nutné podotknout, že první generace přesídlenců je ze zdrojové země zvyklá na poměrně komplikovanou dopravu do velkých center.

²³ V Kopidlně se hovořilo se dvěma respondentkami, jež vchovaly děti svých předčasně zesnulých sourozenců.

²⁴ Výpověď I. S., jež se svou výpovědí dotkla i otázky ozdravných pobytů dětí z obcí zasažených černobylskou havárií v ČR, které byly cyklicky realizovány před organizovaným přesídlením.

²⁵ Tomuto jejich záměru se tematicky věnuje oddíl „*Druhotná migrace*“.

²⁶ Někteří z kopidlnských přesídlenců uvedli, že přesídlili z městského typu bydliště, kterým v několika případech bylo město Malin či dokonce Kyjev. V takových případech však museli naplnit kritéria pro zařazení do reemigračního programu (např. Brouček – Uherek – Valášková 1995: 2).

generace vyjadřují rozčarování nad způsobem a výší finančního majetkového vyrovnání od ukrajinského státu,²⁷ nad přepočty a výměry starobních důchodů a v neposlední řadě rovněž nad převody svých úspor, jež se uskutečňovaly velmi komplikovaně a se ztrátami (srov. Brouček – Uherek – Valášková 1995; Uherek – Valášková 2006). Z provedeného šetření však vyplývá, že kopidlnští přesídlenci byli schopni využít skutečnosti, že jsou přesídlováni v samém závěru řízeního reemigračního procesu,²⁸ jako pozitivního faktoru, resp. díky předcházejícím reemigračním vlnám do ČR měli více informací o reálném stavu v ČR, nebyli pod takovým existenčním tlakem a navíc v dané době stoupal zájem ukrajinské majority o nemovitosti v těsné blízkosti města Malin, kde se obec Malinovka nachází. Jedna z respondentek v Kopidlně o tom uvedla, že „*bylo štěstí, že jsem nikdy nečekala, co mi kdo dá [...], celý život jsem neuvěřila těm jejím slibům, hm, hm [...], bylo toho hodně, ale nakonec se mi podařilo najít kupce z města a prodat radnoh chát, co tatíček vystavěl. Já jsem to ještě prodala dobře, [...] tomu z Malína se chát tolik líbila, že jsem dostala ty jejich milióny, [...] no v přepočtu to bylo asi 3 100 amerických dolarů, a všem holkám jsem koupila obývací stěnu, [...] s tou pak odejely [...]*“.²⁹ Získané finanční prostředky tedy někteří přesídlenci ještě na Ukrajině využili ke koupi nábytku, který následně složitým způsobem v určených přepravních kamionech stěhovali do Kopidlna. Zejména druhá generace hodnotí dnes tento počín spíše negativně. Sami by získané prostředky využili jinak, např. na nákup automobilu či elektrospotřebičů do domácnosti.

Jak již bylo zmíněno, z nabídkového listu lokality měli přesídlenci možnost se před přestěhováním dozvědět, že v Kopidlnu lze získat byt v panelovém domě na sídlišti. K osídlení reemigranty zde bylo vyčleněno 40 bytových jednotek různých velikostí, od 1+kk po 3+1. Vzhledem k tomu, že panelové domy byly vystavěny v rámci kompletní rekonstrukce místního cukrovaru, tj. krátce před osídlením samotnými reemigranty, jednalo se o nové bytové jednotky, dosud neobývané, jež byly vybaveny v moderním základním standardu počátku 90. let 20. století sanitárním zařízením a kuchyňskou linkou včetně spotřebičů. Přesídlenci v Kopidlně přesto sdělují, že zabydlet se v nových bytech nebylo snadné. Stejně jako přesídlenci v jiných lokalitách, také oni využili pomoci

²⁷ Někteří kopidlnští přesídlenci mimo jiné uvádějí, že uvažují o zapojení do organizované snahy o navrácení či o finanční vyrovnání za pozemky, jež byly jejich rodinám zabaveny sovětskou vládou v roce 1939; viz podrobnější informace dostupné na < <http://vpnvosv.wu.cz/> >.

²⁸ V jiných lokalitách naopak přesídlenci uváděli, že přestěhování až na konci reemigračního procesu bylo nevýhodou, protože „*dobré lokality již byly osídleny*“.

²⁹ Data uvedla respondentka E. T. Obdobnou částku uvádějí i přesídlenci v lokalitě Milovice a Nové Zákupy.

českého státu, kterou z humanitárních důvodů přesídlencům poskytoval (viz Brouček – Uherek – Valášková 1995: 2). Měli například možnost získat „jednorázový finanční příspěvek“, jehož využili k dovybavení svých nových bytů. Pomoc státu ale nemohla překlenout všechny potíže. Kromě pocitu „určitého zklamání, že byty byly sice hezké, ale stále působily cizáckým dojmem“, mnoho přesídlenců z první generace během šetření zmínilo, že se po určitou dobu potýkali i se správou domácnosti v nových podmínkách.

Podle vzpomínek přesídlenců k dalšímu zásadnímu zvratu došlo až v roce 2005, kdy zástupce vlastníka zmiňovaného bytového fondu (Cukrovaru Kopidlno, a. s.) prezentoval svůj záměr prodeje osídlených bytových jednotek do osobního vlastnictví. Samotný prodej byl realizován až v roce 2007.³⁰

V návaznosti na svůj specifický přístup k obývanému místu se přesídlenci krátce po osídlení dané lokality snažili také o dílčí úpravy v okolí jimi obývaných panelových domů. Jednalo se zejména o okrasnou výsadbu v nejbližším okolí. Nejen z jejich vyprávění, ale i z osobní návštěvy místa je možné zjistit, že tato výsadba byla z velké části ušlapána, polámana či zcela zničena anonymním davem. A tak na místě lokálních skalek, které přesídlenci během krátké doby dokázali vysadit, zůstala jen jednotlivá torza. Přesídlenci nakonec ustoupili tomuto tlaku a oproti jiným lokalitám³¹ v jistém ohledu rezignovali na osobitý přístup ve smyslu úprav a zvelebování okolí svého obydlí. Tím se však zároveň nevědomky adaptovali na přístup majority, jež obývá v ČR sídlištní komplexy a ponechává úpravu jejich okolí na správě města či na nemnoha jedincích. Z vyprávění několika přesídlenců první generace je však také patrné, že pokud jim to zdravotní stav a pracovní vytížení dovolí, rádi si udržují svou schopnost samozásobitelství domácnosti – hospodaří na pronajaté půdě. Vzhledem k tomu, že Kopidlno je historicky výraznou zemědělskou lokalitou a zahrádkaření je zde považováno za tradiční náplň volného času majority, je zde kapacita městských zahrádkářských kolonií prozatím vyčerpána. Přesídlenci se tak musejí obracet na soukromé subjekty, od nichž si půdu pronajímají. To však s sebou nese celou řadu problémů (např. předčasné ukončení smlouvy o pronájmu ze strany

³⁰ Přesídlenci uvádějí, že byty jim byly vlastníkem Cukrovar Kopidlno, a. s., odprodány za ceny, na které se měli možnost připravit především díky včasné informovanosti o prodeji, resp. zajištění stavebního spoření všech členů domácnosti, a to za ceny odvíjející se od velikosti bytu, např.: byt 1+kk byl podle respondentky A. K. odprodán za 203 tis. Kč nebo byt 3+1 podle respondentky I. P. za 316 tis. Kč. Údaje se u společnosti Cukrovar Kopidlno, a. s., nepodařilo ověřit.

³¹ V jiných lokalitách, např. Milovice či Stráž pod Ralskem, dostala tato aktivita více prostoru a je zde pozorována, např. ve formě výsadby předzahrádek či v realizaci „posezení s krbem a pergolou“.

pronajímatele), a tak i nadále většina z nich usiluje o pronájem půdy v městské části zahrádkářské kolonie.

V domácnostech přesídlenců první generace je také stále možné zaznamenat prvky typické pro ukrajinské prostředí: ikonografická výzdoba bytu, umělé květiny, ozdobné koberce na stěnách, kolorované fotografie členů rodiny aj. V bytech přesídlenců druhé generace lze tyto prvky najít jen zřídka, výzdoba i vybavení jejich bytů je již podobné jako u české majority.³² V tomto směru je zde patrný vliv majoritní společnosti. Z rozhovorů dále vyplývá, že jde spíše o spontánní integraci, jejíž rychlost a plynulost je ovlivněna zejména stále častějším neformálním setkáváním dospívající mládeže z řad druhé přesídlenecké generace a majority. Současně druhá i jistá část zástupců první generace podstupují institucionalizované setkávání v zaměstnání či při studiu, v tomto ohledu nutné. Rozsah integrace druhé generace přesídlenců je patrný také z preference sňatku s českými partnery – během šetření v rámci druhé generace přesídlenců byly zaznamenány čtyři krajanské sňatky a devět sňatků s partnery z majoritního obyvatelstva. Mezi typem sňatku či partnerstvím a druhotnou migrací nebyla pozorována žádná objektivní souvislost.³³

Jistou změnu lze u přesídlenců v Kopidlně postřehnout rovněž ve formě generačního soužití. Transformace vícegeneračního soužití, jemuž byli přesídlenci před reemigrací navyklí, byla v Kopidlně v první řadě podmíněna zmiňovanou kapacitou volného bytového fondu. K otázce vícegeneračního soužití se první generace přesídlenců – i přes limitující bytový prostor – stále staví smířlivě a uvádí, že v případě péče o staršího člena rodiny toto soužití (potenciálně) realizuje. Svůj postoj zdůvodňují tím, že tento přístup se v jejich rodinách traduje jako uznávaný vzor a oni nevidí potřebu jej měnit, ačkoliv samotná realizace s sebou nese určitá zatížení. Oproti tomu zástupci druhé generace přesídlenců přistupují k této otázce zamítavě. Pozitivní přístup si uchovávají pouze k zajištění samotné péče o staršího nemohoucího člena rodiny. V takovém případě však uvádějí, že raději volí využití blízkosti svých bytových jednotek k obydlí potřebného člena rodiny a solidarity sousedů, kteří většinou pocházejí z jedné obce, popřípadě využívají sociálních služeb. Tento přístup je opět dokladem přizpůsobení se zvyklostem majoritní společnosti, která k vícegeneračnímu soužití přistupuje jen v krajním případě.

³² V jiné lokalitě nepozorovanou úpravou v panelovém bytě byla instalace křbových kamen na dřevo s kominovým vývodem skrze boční zeď panelového domu. Během šetření nebylo s jistotou zjištěno, zda se jedná o specifickou úpravu pouze v bytech přesídlenců, či také v bytech majority. Ani po opakovaném návratu autorky textu do lokality nebylo možné prokazatelně zaznamenat, zda s touto úpravou započali přesídlenci, či zda ji prosadila nejprve majoritní část obyvatel v lokalitě.

³³ Viz oddíl „Druhotná migrace“.

Kulturní šok³⁴

Většina dotázaných přesídlenců první generace během šetření sdělila, že při příjezdu do Kopidlna je zástupci městského úřadu přijali velmi vřele. Respondentka M. S. uvedla: „*Když jsme přijeli a vybalili si, byli jsme pozváni na výbor, kde nás pěkně přivítali a každé ženě dali kytičku. Všechno nám ukázali, kde je škola a kde kostel. To bylo moc dojemné [...]. Měla jsem opravdu dojem, že jsem přijela domů.*“ I přes tuto pozitivní zkušenost přesídlenci přiznávají, že postupem času byli podrobni životnímu střetu s realitou, jež byla nutně doprovázena prožitkem tzv. *kulturního šoku*.³⁵ Z výpovědí první generace přesídlenců vyplývá, že prošli všemi fázemi tohoto procesu. Nejčastěji uvádějí, že nejprve byli ze všech nových skutečností a věcí velmi nadšeni a vše jim připadalo úžasné a snadné; s delším časovým odstupem však počali prožívat období duševního zmatku, frustrace z aktu přesídlení a jeho dopadů na rodinu, těžkou životní etapu spojenou s nedostatkem peněz, nemožností získat odpovídající zaměstnání a v neposlední řadě i s problémy v komunikaci. Dle jejich vyprávění poté následovala fáze, kterou lze popsat jako dobu, kdy počali cítit, že se odrážejí ode dna a nabývají na jistotě. Nynější stav popisují jako stadium, kdy pochopili, že jejich rozhodnutí o přesídlení bylo správné. Většina přesídlenců z první generace uvádí, že prožití *šoku z přesídlení* považuje za jistou daň, jíž se nelze vyhnout. Zároveň však vyjadřují svou osobní hrdost nad tím, že toto své nelehké životní období zvládli a se svým současným životem jsou spokojeni. Určitou pochybnost k významu přesídlení a stále přetrvávající pocit cizosti tak vyjadřuje jen pár jedinců z první generace, kteří jsou starší 70 let a kteří reemigrovali pod tlakem rodinných příslušníků. I přes pochyby nejstarších členů první generace lze říci, že většina první generace dokázala projít procesem kulturního šoku bez trvalých následků a bez ohrožení osobní integrity.³⁶ Shromážděné informace o stavu dosaženém reemigranty lze vyhodnotit tak, že se většina přesídlenců dokázala vhodně a nenásilně adaptovat na nové prostředí za podvědomého užití vhodných adaptačních mechanismů, resp. uplatnila svou pracovitost, vysoké pracovní

³⁴ Autorka textu pracuje s pojmem „kulturní šok“ přiměřeně tak, jak s ním pracoval Philip R. Harris a Robert T. Moran, tj.: „Kulturní šok je psychologická dezorientace, způsobená špatným porozuměním nebo úplným porozuměním vzorců cizí kultury. Vzniká nedostatkem znalostí, omezenou zkušeností a osobní rigiditou.“ (viz Gillernová – Kebza – Rymeš a kol. 2011: 98).

³⁵ Vymezením a následným studiem pojmu „kulturní šok“ a jeho jednotlivých stupňů se jako jeden z prvních zabýval Kalervo Oberg, který jej poprvé prezentoval v roce 1954; viz Oberg 1960, online.

³⁶ Respondentka I. P. uvedla, že „*otec byl slabý na nervy už tam. Přesídlení prostě nezvládl, když zjistil, že tady nebude mít práci, tak úplně, no úplně rezignoval. Nejdříve měl antidepresiva, později, když mamka pořídila zahrádku, tak se jeho stav zlepšil.*“

tempo, neutuchající zájem o vše nové a pokoru ve svém životním postoji. Rozsah integrace do majoritní společnosti je však nadále u první generace přesídlenců do určité míry ovlivněn úrovní jejich jazykového projevu a uchováváním cizorodého přízvuku.³⁷ V tomto ohledu jsou znevýhodněny především osoby starší 65 let, jež vzhledem ke svému způsobu života nejsou vystaveny stálému asimilačnímu tlaku majority a nemusejí s ní nutně vstupovat do každodenní interakce. Přesto se však může první generace přesídlenců po 17 letech v Kopidlně jako celek odkázat na poměrně širokou funkční sociální síť, jež je v jejich případech tvořena nejen na základě příbuznosti či sousedské známosti ze zdrojové země, ale i osobami z řad majority.

Vzpomínky na prožitý kulturní šok u druhé generace, tak jak je líčí samotní respondenti, nejsou v porovnání s první generací natolik dramatické. Významným faktorem je v tomto případě věk, v němž byla daná osoba tomuto tlaku podrobena. Zástupci druhé generace přesídlenců uvádějí, že na svých rodičích sice krátce po přesídlení pozorovali jisté změny v chování a napětí z toho, co bude dál. Oni sami však tuto tenzi nijak zvlášť neprožívali. Všichni dotázaní zástupci druhé generace uvádějí, že pouze po velmi krátkou dobu měli pocit jakési výlučnosti a zároveň cizáctví.³⁸ Domnívají se, že svůj šok z přesídlení překonali především díky svému věku, rozsáhlé psychické kapacitě akceptovat velké životní změny, dovednosti zbavit se případného jazykového přízvuku a navázání široké sítě sociálních kontaktů mezi vrstevníky z majoritní společnosti. Uvádějí, že se necítí být od majoritní společnosti nijak odlišováni a že ani necítí, že by majorita vůči nim takto negativně vystupovala. Svě jazykové vybavení, na rozdíl od první generace přesídlenců, považují za standardní, ve shodě s českou majoritou. Přiznávají, že pokud někdo z nich měl ukrajinský přízvuk, dokázal jej eliminovat během školní docházky. V tomto ohledu zástupci druhé generace nepocítují žádné limity a považují se za plnohodnotné členy majoritní společnosti. Svě „bytí plnohodnotným členem majoritní společnosti“, resp. integraci s majoritní společností spatřují především v tom, že zde získali plnohodnotné vzdělání v souladu se vzděláním majority, což přispělo ke zvýšení jejich zaměstnatelnosti na českém pracovním trhu a tím i k získání trvalého finančního příjmu, který jim zaručuje zabezpečení životních potřeb na úrovni majoritního obyvatelstva a v souladu s normami majoritně uplatňovaného stylu. Za jistý integrační prvek, který hodnotí jako velmi pozitivní výsledek svého zapojení do majoritní společnosti, považují přesídlenci

³⁷ Jazykovým projevem potomků českých přesídlenců z Ukrajiny, jejich používáním zastaralých výrazů, přejatých slov z ukrajinštiny a setrváváním přízvuku v jejich ústním projevu se mj. zabývali i lingvisté manželé Jančákovi (Jančáková – Jančák 2004).

³⁸ Respondent A. M. uvedl, že „když se mi směli, že místo hřbitov říkám krchov, tak jsem se s nimi popral a byl klid [...]. Ve škole se ty rozdily tak nějak vytratily celkem rychle“.

i stav, že ze svého ústního projevu dokázali eliminovat ukrajinský přízvuk. Nelze opomenout, že o postupném plnohodnotném začlenění reemigrantů druhé generace též svědčí to, že jsou stálými členy různorodých sociálních sítí (sportovních, kulturních, pracovních kolektivů), kde v určitých případech působí i v pozici vůdců. Jak uvádějí respondenti, uskupení zmíněných sociálních sítí je tvořeno především spolužáky z absolvovaných škol na území České republiky, kteří jsou členy majoritní společnosti, či v návaznosti na exogamní příbuzenskou síť, kterou zde reemigranti vytvořili od svého přesídlení.

Adaptace na trhu práce a uplatnění vzdělání

Vzdělání je jedním z činitelů, které zásadním způsobem ovlivňují úroveň adaptace jedince do nové společnosti a jeho uplatnění na trhu práce. Převážná většina dotázaných uvádí, že dosáhli ve zdrojové zemi středoškolské, popřípadě vysokoškolské úrovně vzdělání, zejména chemického, strojírenského a zdravotnického zaměření. Mezi dotázanými přesídlenci první generace se však našlo velmi málo jedinců, kteří dokázali využít svého vzdělání a odbornosti v cílové lokalitě. Uplatnění adekvátní jejich kvalifikaci bylo mimo jiné ztíženo nejen procesem náročné nostrifikace, ale do značné míry i rozdílností mezi požadavky ukrajinského a českého pracovního trhu. Respondent V. P., jenž dokázal uplatnit své strojírenské vzdělání, uvedl: „*Měl jsem to štěstí, že jsem vystudoval strojařinu. Přijel jsem sem jako strojní inženýr, a protože pocházím ze staré české rodiny, neměl jsem ani problém s jazykem [...]. Prakticky ihned jsem nastoupil do Škodovky do vývoje.*“

Také ve vztahu k uplatnění svého vzdělání a odbornosti přesídlenci první generace říkají, že určitou překážkou v prosazení původní profese byl jejich silný ukrajinský přízvuk. Během rozhovorů s přesídlenci bylo zaznamenáno, že se tento problém dotkl zejména osob se vzděláním zdravotnického či pedagogického typu. V tomto ohledu je možné citovat respondentku M. Č., která o své životní zkušenosti hovořila takto: „*Nastoupila jsem jako učitelka prvního ročníku [...]. A musím říci, že se mi to strašně líbilo, no pak si jeden pán podnikatel stěžoval, co má nějaká „rusanda“, [...] takhle o mě mluvil s ředitelem [...], učit jeho děti [...]. No to bylo pro mě nepředstavitelné, že nebudu učit. A protože jsem nechtěla odejít, tak mě dali následující rok do družiny, kde jsem vlastně dodnes [...]; ráda bych učila, no nedá se [...], ale i tahle práce mě strašně, strašně baví.*“

Nelze opomenout ani poměrně rozsáhlou skupinu přesídlenců první generace, kteří přesídlili již v důchodovém věku, popřípadě těsně před jeho dosažením, a museli po svém příjezdu začít opět pracovat. Důvodem k této poměrně drastické změně byly nikým z přesídlenců neočekávané komplikace se zápočty

odpracovaných let ve zdrojové zemi, dále přepočty a převody starobních důchodů, které jim byly již na Ukrajině uděleny. Všechny tyto skutečnosti do značné míry ovlivnily nejen plynulost počáteční fáze adaptace přesídlenců první generace, ale stejně tak i míru jejich integrace do majoritní společnosti. Existenční důsledky této situace pocítila i generace jejich potomků.

Jak již bylo zmíněno, po privatizaci cukrovaru³⁹ nebyl objekt již nikdy dán do provozu⁴⁰ a následně došlo k zásadní ztrátě počtu volných pracovních příležitostí v lokalitě. Tento stav zasáhl nejen majoritu v lokalitě, ale především místních poměrů neznalé přesídlence. Při výběru lokality jim bylo oznámeno, že jde o oblast s širokou nabídkou pracovních míst v zemědělství a v navazujících oborech a prvním z nich bylo před příjezdem avizováno, že mají rezervována pracovní místa v cukrovaru. Právě aktuální nabídka práce a možnost ihned po příjezdu do lokality nastoupit do zaměstnání byla jedním z hlavních motivů, proč si vybrali právě Kopidlno. Přesídlenci první generace na tuto skutečnost vzpomínají s notnou dávkou hořkosti. Jejich vzpomínky a pocity vystihuje vyjádření respondenta V. P., který uvedl: „*Když jsem sem přišel, tak jsem si myslel, že se pro mě v cukrovaru najde místo, ale ten se vlastně už nikdy nerozjel [...], pak jsem si myslel, že bych mohl dělat v místním kolchozu, když jsem celý život u nás pracoval jako traktorista a krmič, ale to taky nešlo [...]. Do práce jsem musel, žena byla v invalidním důchodu a papíry pro můj důchod nějak vážly [...]. Tak jsem si našel práci na místní pile. I když jsem dělal tu nejhorší práci, tak o to místo byl pořádný boj, ale udržel jsem se tam a po dvou letech jsem postoupil na frézu.*“ Podobný postup uplatnili všichni práce schopní přesídlenci první generace. Zmíněný dřevozpracující závod⁴¹ dokázal však poskytnout pracovní místo jen malému okruhu mužské části přesídlenců. Z vyprávění žen první generace přesídlenců vyplývá, že pokud se jim podařilo najít práci v místě nového bydliště, pak začaly pracovat na různých pozicích v místním zemědělském družstvu, ať už v rostlinné, či živočišné výrobě, popřípadě v přidružené výrobě⁴² družstva.

³⁹ Vlastníkem je společnost Cukrovar Kopidlno, a. s. – Výroba a rozvod páry a teplé vody. Původní vybavení cukrovaru pro výrobu cukru bylo v roce 2000 rozprodáno. V současnosti je v areálu cukrovaru využívána pouze kotelna, jež slouží pro část města jako výtopna. Objekt bývalého cukrovaru se nachází uprostřed města, nedaleko samotného centra, v podstatě se jedná o zbořeniště, jehož rozloha je poměrně velká (84 160 m²).

⁴⁰ Stav byl zásadním způsobem ovlivněn omezením výroby cukru v Evropě na základě rozhodnutí EU.

⁴¹ Vlastníkem pily je společnost Benko, s. r. o. Privatizace společnosti proběhla v roce 1992. Hlavní náplní je výroba podlahových krytin.

⁴² Respondentka E. T. uvedla, že dva roky před důchodem pracovala jako *knoflíkářka* pro místní zemědělské družstvo.

Ti, jimž se nepodařilo najít pracovní místo v lokalitě, museli začít za prací dojíždět. Většina našla své první zaměstnání v automobilovém průmyslu. Zejména šlo o pracovní pozice u společnosti Continental Teves Czech Republic, s. r. o., v Jičíně⁴³ nebo v koncernu Škoda Auto, a. s., v Mladé Boleslavi. Podle jejich vyprávění zde téměř všichni přesídlenci první generace nastoupili do základních dělnických profesí. Jedna z respondentek, E. K., k tomu uvedla: „*Nakonec zjistili, že tu pro nás není dost práce, tak mě poslali na tu benderovštinu⁴⁴ do Jičína. Bylo to zpočátku pro mě hrozné [...], přišla jsem sem jako zdravotní sestra, neuznali mi kvalifikaci, termín a musela jsem se nějak živit [...], nebyl čas na rekvalifikaci. Tak jsem skončila v Jičíně u pásu. [...] Po těch letech, co v Kontiku jsem, je to mnohem lepší, teď už jsem postoupila na kontrolóra směny.*“ Z provedených rozhovorů a z hodnocení samotných přesídlenců první generace tak vyplývá, že ať už se přesídlenci první generace uchytili na pracovní pozici, jež odpovídala jejich vzdělání, či nikoliv, v místě bydliště, či mimo něj, vždy se u nich projevil zásadní adaptační mechanismus – vysoké pracovní nasazení a ochota rozvíjet své dovednosti. Díky tomu dokázali mnozí z nich postupovat v hierarchii jednotlivých pracovních pozic v zaměstnání, což značným způsobem ovlivnilo míru jejich adaptace v novém prostředí a integraci do majoritní společnosti. Díky osobní pracovitosti, ochotě učit se novým vědomostem a dovednostem a zároveň ochotě vykonávat po určitý čas i „podřadnou“ práci se dokázali ve svém zaměstnání vypracovat, získat jak lepší postavení, tak také finanční ohodnocení a naplnit tak své aspirace na úspěšnou adaptaci v novém domově.

V porovnání s první generací přesídlenců nehodnotí zástupci druhé generace svou pozici v tomto ohledu jako komplikovanou. Jsou si vědomi toho, že zásadním faktorem, jenž jim usnadnil adaptaci v novém prostředí, byl jejich nízký věk a absolvování zásadní části školní docházky v cílové lokalitě.⁴⁵ Zpětně si cení i tlaku rodičů na potřebnost získat dobré vzdělání na minimálně středoškolské

⁴³ Společnost Continental Teves Czech Republic, s. r. o., se zabývá výrobou automobilových komponentů. V Jičíně se nachází jedna z výrobních sekcí, která vyrábí *podvolantové* přepínače a brzdové systémy do různých typů automobilů.

⁴⁴ Význam výrazu *respondentka* později vysvětlila v přeneseném slova smyslu, když uvedla: „*Mysleli jsme tím hlavně něco, co bylo obklopeno těžkostma, něco, co těžko zkoušelo naše rodiny. Taky pro něco, jako je těžká práce v neznámém, nepřátelském prostředí [...], ale hlavně za to není moc peněz, takže člověk nic nenašetří a je to spíš boj o holý život.*“ O samotném významu výrazu „*benderovec (benderovština)*“, resp. příslušník tzv. Ukrajinské povstalecké armády po 2. světové válce, se lze v návaznosti na další historické konsekvence dočíst v mnoha odborných publikacích (např. Syruček 2008).

⁴⁵ Respondent V. P., v současné době student VŠE Praha, k tomu sdělil: „*Podstatný objem vzdělání jsem načerpal v zemi, do níž jsem emigroval, a tím jsem získal i možnosti naučit se vidět svět jako kamarádi ve škole.*“

úrovni. Většina dotázaných zástupců druhé generace dosáhla středoškolského či vysokoškolského vzdělání a ve vystudovaném oboru následně pracuje. Znevýhodnění se však necítí ani ti zástupci druhé generace přesídlenců, kteří absolvovali převážnou část vzdělání na Ukrajině. Většina z nich uvádí, že své nedostatky zde měli možnost si doplnit v rámci vyššího stupně vzdělání a v doplňkových kurzech českého jazyka. Nikdo z dotázaných přesídlenců druhé generace nepřiznává pocit „jinakosti“, oproti tomu však někteří uvádějí, že ve svých zaměstnáních a především v rámci svého kariérního růstu využívají specifických znalostí. Především jde o jazykové vybavení,⁴⁶ které není v současné době v českém prostředí příliš obvyklé, nebo o nativní znalost ukrajinského a ruského areálu, kterou načerpali ve zdrojové zemi. Jak uvedla respondentka O. P.: „*Mamka je Ukrajinka, od malička se mnou hovořila ukrajinsky [...], když jsem nastoupila do zaměstnání, ihned mě zařadili do východní sekce [...], no a tu, když jsem si nyní dodělala vysokou školu, vedu.*“⁴⁷

Rovněž lze u příslušníků druhé generace přesídlenců v Kopidlně konstatovat, že píle a pracovní nasazení je jejich základním adaptačním mechanismem: jsou úspěšní v zaměstnání a pracují i na odpovědných či vedoucích pozicích. Na rozdíl od první generace, jež za své motivy k přesídlení stále označuje zdravotní důvody, snahu učinit pro své děti to nejlepší a touhu vrátit se do země svých předků, druhá generace přesídlenců uvádí, že přesídlení má pro ně především ekonomický význam. Zdrojovou zemi jsou ochotni pouze navštívit za účelem setkání s příbuznými, popřípadě v rámci své pracovní náplně. Myšlenku druhotné reemigrace do zdrojové země odmítají.⁴⁸ Na rozdíl od první přesídlenecké generace jsou schopni dosáhnout poměrně vysoké objektivity v hodnocení zdrojové i cílové lokality své reemigrace.

Druhotná migrace

Oproti lokalitě Milovice (Šolcová 2010), kde již bylo provedeno šetření v rámci výzkumu týkajícího se reemigrace, je v Kopidlně druhotná migrace – tedy opětovné přesídlení z této lokality do jiné v České republice či mimo ni – čtenější. Není však znám případ, že by se někdo z přesídlenců vrátil z Kopidlna zpět na Ukrajinu. Navíc, jak vyplývá z rozhovorů s příslušníky obou generací, zdrojovou lokalitu navštěvují se slábnoucí četností, v nepravidelných cyklech 1–3 let,

⁴⁶ Většina dotázaných respondentů druhé generace uvádí, že jeden z rodičů je ukrajinské, popřípadě ruské národnosti a oni plynně ovládají ruštinu a ukrajinštinu.

⁴⁷ Respondentka O. P. je absolventkou VŠCHT. V současné době je zaměstnána na pozici „senior product manager“ u farmaceutického koncernu Zentiva.

⁴⁸ Ani zástupci první generace neuvádějí, že by uvažovali o reemigraci do zdrojové země.

nahodile či vůbec. Tento jev svědčí o oslabení vazeb ke zdrojové zemi a stoupajícím stupni adaptace a integrace jak v lokalitě, tak do majoritní společnosti. Možnost návratu do zdrojové země zástupci obou generací přesídlenců v Kopidlně kategoricky odmítají. Jedna z respondentek⁴⁹ z první generace přesídlenců tento postoj vyjádřila pregnantně, když uvedla: „*Mě v té nejistotě, [...] to jestli jsem učinila dobře, pomohla loňská návštěva Malinovky [...]. Mám tam sestru a nevím, co to sestru napadlo, protože vždycky jezdíme do Kyjeva maršútkoj,*⁵⁰ *no loni jsme jely vlakem. [...] A to jsem pochopila, že už se tam vracet nechci. Ten vlak, [...] to bylo něco otravného, ta úroveň, ty lidi, špinaví, neustále něco prodávající [...]. Tady je to přeci jen o něčem jiném. Ta úroveň! A tak jsem si řekla ne[...], chtěla jsi sem, máš se tady dobře, máš tady děti a všechno, tak tady máš domov. Víte, já do té doby nevěděla, kam [...], a dětem jsem to taky řekla [...], jako že jsem to udělala proto, aby se měly dobře a nemohly mi v budoucnu nic vyčítat.“* V tomto ohledu je třeba zmínit, že míra pocíťované úspěšnosti adaptace přesídlenců je výrazně ovlivněna specifickými důvody, pro které opouštěli zdrojovou lokalitu, tj. zachování svého zdraví a zdraví svých dětí po černobylské havárii, návrat do země svých předků a zajištění lepší budoucnosti dalších generací. V tomto smyslu uvádějí, že jejich cíle byly naplněny.

Postoj dotázaných přesídlenců první generace k druhotné migraci v rámci ČR je spíše zamítavý. Jejich aktivita je v tomto ohledu limitována nejen věkem, ale i nechtutí „*začínat opět znovu*“. Tento postoj první generace je podmíněn i faktem, že mezi reemigranty první generace v Kopidlně nebyl nikdo, kdo by před přesídlením musel opustit vysoké ekonomické nebo společensky ceněné postavení.⁵¹ I když jsou si vědomi určitých negativ lokality, vypovídají, že jsou připraveni se s nimi vyrovnat, a jak uvedla jedna z respondentek, „*hledat tady spíše to hezké, protože další stěhování bych už neunesla a pro děti už víc udělat nemohu*“.⁵²

Dotázaní přesídlenci však byli schopni uvést i dva případy, kdy dvě rodiny přesídlenců migrovaly dále do Německa a jedna následně do Nizozemí ihned po získání státního občanství České republiky (srov. Brouček – Uherek – Valášková 1995). Podle sdělení jejich bývalých sousedů se jednalo o pracovní migraci.⁵³

⁴⁹ Svůj názor uvedla respondentka A. M.

⁵⁰ „*Maršútkoj*“ – tranzitní vůz pro 8 osob, kde se cena jízdného sjednává s řidičem dle aktuální obsazenosti vozidla.

⁵¹ V tomto ohledu je nutné upozornit na skutečnost, že v jiných lokalitách (např. Milovice, Hradec Králové či Police nad Metují) existuje celá řada takovýchto osob.

⁵² Uvedla respondentka první generace přesídlenců I. P. (věk 45 let).

⁵³ Jak uvedli dotázaní přesídlenci, jednalo se v daném případě o přelom roku 1999–2000. V současné době není mezi přesídlenci známo, že by o sobě podali zprávu.

Během rozhovorů s přesídlenci byla dále zaznamenána povědomost o dalších dvou rodinách, které realizovaly výstavbu či koupi jiné nemovitosti než původně osídleného bytu. Jedna rodina z první generace si postavila rodinný dům mimo Kopidlno a z lokality se vystěhovala.⁵⁴ Druhá rodina přesídlenců první generace dokázala realizovat v rámci Kopidlna koupi řadového domku. Respondentka z této dotázané rodiny, paní E. K., následně potvrdila, že po deseti letech pobytu v lokalitě dokázali s manželem ušetřit určitý finanční obnos, za který zakoupili řadový domek v Kopidlně. Na jeho rekonstrukci však již museli čerpat hypoteční půjčku. V roce 2005 se k této ženě navíc přistěhovala její matka, jež původně přesídlila do lokality Jirkov. Mezi kopidlnskými přesídlenci jsou také známy tři případy, kdy došlo k přesídlení zástupců druhé generace z Kopidlna do jiných lokalit, které byly rovněž osídleny dalšími přesídlenci, a to na základě sňatku s příslušníkem druhé generace přesídlenců v jiné lokalitě v ČR, kde byli přesídlenci ubytováni. Tento typ druhotné migrace je navíc svázán s endogamním sňatkem. Žádný z přesídlenců v Kopidlně však neuvádí, že by cílené udržování endogamie přesídlené skupiny preferoval či jej dokonce považoval za vhodný adaptační mechanismus. Dva muži z druhé generace přesídlili za svými novomanželkami do lokality Milovice, kde se jim v městské čtvrti Mladá podařilo získat městský byt. Třetí zástupce druhé generace přesídlil do lokality Stráž pod Ralskem.⁵⁵ Mezi přesídlenci jsou v současné době známy další čtyři případy druhotné migrace, podmíněné však exogamním sňatkem, a to do Jičína (1), Mladé Boleslavi (2) a Stráže pod Ralskem (1). Z provedeného šetření však také vyplývá, že řada přesídlenců druhé generace v Kopidlně o druhotné migraci v rámci ČR intenzivně uvažuje. Jejich motivy jsou převážně ekonomické povahy, ale vážou se i k oblasti vzdělávání a trávení volného času. Přesídlenci zejména uvádějí, že postrádají dostatečnou šíři a četnost pracovních příležitostí v lokalitě, odpovídající finanční ohodnocení, dostatek zájmových kroužků pro své potomky a v neposlední řadě postrádají i bydlení, které by odpovídalo jejich představám, tj. reálnou možnost získání většího bytu či samostatného rodinného domu. I tento postoj druhé generace přesídlenců koresponduje s názory majoritní společnosti, neboť ani zde není preferováno vícegenerační bydlení, tj. soužití rodičů a jejich dospělých dětí s rodinami (srov. Sýkorová 1999). Usídlení je tak více vázáno především na pracovní příležitosti a úroveň občanské vybavenosti lokality. Za jistý specifický předstupeň či podnět k druhotné migraci přesídlenců

⁵⁴ Respondentka A. K. uvedla: „Povídalo se, že Jahodovi si stavějí dům za Kopidlnem. Kde to bylo, už nevím, no a pak se tam odstěhovali.“

⁵⁵ Respondent P. S. byl v tomto případě navíc motivován možností získání zaměstnání u Vězeňské služby ČR ve věznici ve Stráži pod Ralskem a díky tomu i získání služebního bytu v místě výkonu zaměstnání.

Lze označit i vysokoškolské studium druhé generace přesídlenců a jejich dlouhodobý pobyt mimo lokalitu, jenž patrně vede k tomu, že se zmiňovaní jedinci do lokality odmítají vrátit.⁵⁶

Závěr

Na základě dosud provedených šetření lze říci, že všichni dotázaní přesídlenci obou generací v Kopidlně posuzují své přesídlení do České republiky kladně. Jisté rozdíly lze postřehnout v důvodech, jež uvádí první a druhá generace přesídlenců. Přestože první generace stále uvádí jako primární zdravotní důvody, únik ze zamořené černobylské oblasti, snahu zajistit „lepší budoucnost dětem“ a nadále oceňuje humanitární počín českého státu (srov. Brouček – Uherek – Valášková 1995), počíná u ní sílit prezentace názoru, že k reemigraci do vlasti předků ji vedlo především uplatnění „morálního práva na návrat do země předků“. Platnost tohoto nároku přesídlenci první generace odkazují především na vazbu mezi sebou a svými předky a k jejich stále živé snaze udržet si své češství na území Ukrajiny. K této argumentaci přistupují i přesto, že jsou si vědomi do určité míry neopodstatněnosti argumentace ve smyslu realizace řízené reemigrace, humanitárně garantované českým státem. Vývoj naznačené změny v postojích zástupců reemigrantů první generace k důvodům přesídlení bude zcela jistě zajímavé sledovat. Oproti tomu druhá generace přesídlenců se k tomuto odůvodnění příliš nevyjadřuje a hodnotí je jako rozhodnutí svých rodičů, jež nemohla ve svém dětském věku žádným způsobem ovlivnit. Na rozdíl od většiny respondentů první generace se snaží o objektivizaci důvodů k přesídlení v porovnání se současným socioekonomickým stavem obou států. V tomto ohledu u nich do popředí vyvstávají především ekonomické důvody, porovnání ekonomik obou států, zvýšení jejich životního standardu a v neposlední řadě i možnosti volného pohybu v rámci Evropské unie. Jsou rádi, že první generace přesídlenců mohla využít a využila humanitární pomoci českého státu k řízenému přesídlení a to i v návaznosti na český původ, resp. naplnění podmínek k začlenění do reemigračního programu. Ve shodě s první generací přesídlenců preferují formu řízené migrace.

Prožitek šoku z přesídlení považují příslušníci obou generací za nedílnou součást svého života. Míra tohoto prožitku a jeho hodnocení je odvislá od věku respondentů v době migrace. První generace dokonce uvádí, že jej do určité míry

---

⁵⁶ Jak uvedli zástupci první generace, jsou v současné době mezi nimi známy již tři případy jejich potomků, kteří studují v Praze, Olomouci a Hradci Králové. Za svými rodiči jezdí spíše v nepravidelných intervalech a rodiče předpokládají, že se do Kopidlna již nevrátí a najdou si zaměstnání v místě studia.

i předpokládala a snažila se na něj připravit. Většina přesídlenců tuto náročnou životní etapu, resp. proces adaptace na nové podmínky a lokalitu zvládla s většími či menšími následky na své psychice.⁵⁷ V současné době většina zástupců první generace přesídlenců tento svůj prožitek zlehčuje. Druhá generace přesídlenců uvádí, že jej osobně cítila jen velmi krátce. Díky nízkému věku a okamžité integraci do dětského kolektivu majority jej dokázala nenásilně a velmi rychle překonat.

V náhledu na kladné hodnocení lokality jsou stávající kopidlnští přesídlenci první generace⁵⁸ stále konzistentní, a to i přesto, že se krátce po přesídlení museli potýkat s celou řadou existenčních problémů. Druhotná migrace, jakýmkoliv směrem, je v jejich případě velmi nízká. Stav je patrně determinován nejen věkem první generace, ale jak samotní zástupci uvádějí, jejich „*stresem z dalšího přesídlení*“. Lokalitu vnímají jako klidnou, dobře vybavenou, v dobré dostupnosti na ostatní sídla, na jejíž podmínky se zvládli plně adaptovat. Hodnocení lokality druhou generací je oproti tomu odlišné, resp. ve většině případů negativní. V tomto směru je nutné ze získaných dat reflektovat důvody, které zástupce druhé generace přesídlenců vedou k tomu, že mezi nimi stoupá tendence k druhotné migraci. Jejich odchod z lokality je orientován na zabezpečení dobrého zaměstnání, vzdělání pro potomky a zvýšení socioekonomického statusu.

V Kopidlně byl zaznamenán jistý posun ve vývoji postojů mezi první a druhou generací přesídlenců a jejich vzájemné komparaci. Zejména se jedná o rozpory v hodnocení důvodů a motivů k reemigraci, v hodnocení dané lokality a postoji k druhotné migraci. Při vyhodnocení této změny je nutné vzít do úvahy nejen faktor času, ale i dosažené změny v životních podmínkách v lokalitě.

Z dat zjištěných během šetření v lokalitě Kopidlno lze v tomto ohledu konstatovat, že mezi přesídlenci první a druhé generace byly zaznamenány posuny v hodnocení jednotlivých postojů a nazírání na akt jejich reemigrace.

Vzhledem k výše uvedeným skutečnostem lze očekávat poměrně zajímavé výsledky ve změně formy a povahy prezentovaných názorů jednotlivých reemigrantů první a druhé generace, a to nejen v této lokalitě, resp. v Kopidlně, ale i v jiných lokalitách v České republice, ve kterých probíhalo místní šetření. Ty budou komplexně vyhodnoceny a navzájem komparovány v rámci výše citovaného projektu, garantovaného Etnologickým ústavem AV ČR, v. v. i.

Duben 2012

⁵⁷ Někteří z dotázaných přesídlenců uvádějí, že v době krátce po přesídlení užívali antidepresivní léky; dva z nich potvrdili, že je berou dosud. Většina respondentů uvádí, že by v počáteční fázi přesídlení uvítali pomoc psychologa.

⁵⁸ Jedná se samozřejmě o subjektivní hodnocení přesídlenců, kteří lokalitu osídlili a nadále v ní žijí, aniž vyjadřují úmysl druhotně migrovat.

Literatura:

- Brouček, Stanislav – Uherek, Zdeněk – Valášková, Naďa: 1995 – Adaptace přesídlenců v české společnosti. *Český lid* 82: 1–17.
- Dixon, Chris J. – Leach, Bridget: 1979 – *Questionnaires and Interviews in Geographical Research*. Gatmog 18, Norwich: GeoBooks.
- Dluhošová, Hana: 1996 – Vystěhovalectví na Ukrajinu. In: *Češi v cizině 9*. Praha: ÚEF AV ČR: 48–66.
- Gillernová, Ilona – Kebza, Vladimír – Rymeš, Milan a kol.: 2011 – *Psychologické aspekty změn v české společnosti*. Praha: Grada Publishing, a. s.
- Hofman, Jiří: 1995 – *Češi na Volyni, základní informace*. Praha: Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel.
- Janská, Eva – Drbohlav, Dušan: 2002 – Reemigrace volyňských a černobylských Čechů. In: Mertlíková, Olga (ed.): *Reemigrace krajanů ze země bývalého Sovětského svazu*. Jaroměř: Městské muzeum Jaroměř: 89–95.
- Jančáková, Jana – Jančák, Pavel: 2004 – *Mluva českých reemigrantů z Ukrajiny*. Praha: Karolinum.
- Jančák Pavel – Jančák, Vít: 2007 – Volyňští a „černobyľští“ Češi. In: *Geografické rozhledy* 5: 6–7.
- Nosková, Jana: 2007 – *Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v interpretacích aktérů a odborné literatury*. Brno: Ústav evropské etnologie FF MU.
- Ornst, Jaroslav: 2009 – *Česká kolonie Malá Zubovščina na Ukrajině*. Praha: Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel.
- Sýkorová, Dana: 1999 – Rodina a obec ve Střední Evropě. *Sociologický časopis* 35: 207–218.
- Syrůček, Milan: 2008 – *Banderovci, hrdinové nebo bandité?* Praha: Epoque.
- Šolcová, Lenka: 2010 – Adaptace přesídlenců z Malinovky a Malé Zubovštiny v Milovicích. *Český lid* 97: 247–264.
- Vaculík, Jaroslav: 1984 – *Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v letech 1945–1948*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně v Brně.
- Valášková, Naďa – Pojarová, Tereza: 2009 – Přesídlování Čechů, Slováků, Poláků a Němců z bývalého Sovětského svazu do vlasti jejich předků. *Český lid* 96: 225–245.
- Uherek, Zdeněk – Valášková, Naďa: 2006 – Řízené migrace po roce 1989. In: Uherek, Zdeněk (ed.): *Kultura – Společnost – Tradice II. Soubor statí z etnologie, folkloristiky a sociokulturní antropologie*. Praha: Etnologický ústav AV ČR: 169–201.

Internetové zdroje:

- Brouček, Stanislav: 2008 – *K některým otázkám migrace na území České republiky po druhé světové válce*. Dostupné z: <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/azyl/integrace2/nks01/prispevek8.pdf>>, (navštíveno 15. 7. 2010).
- Oberg, Kalervo: 1960 – *Cultural Shock: Adjustment to new cultural environments*. Dostupné z: <<http://www.smcm.edu/Academics/internationale/Pdf/cultureshockarticle.pdf>>, (navštíveno 15. 7. 2010).

Contact: Mgr. Lenka Šolcová, Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., Na Florenci 3, 110 00 Praha 1, Czech Republic, e-mail: solcova.lenka@seznam.cz.